

שלימות התורה (הלכה - מחשבה - פרשנות)

ה, ז אַחַד לְחַטָּאת וְאַחַד לְעֹלָה

במאה הקודמת זכה לתואר "שר התורה", הגאון ר' מאיר שמחה הכהן מדווינסק זצ"ל, בעל 'אור שמח' על הרמב"ם ו'משך חכמה' על התורה. ונשאלת השאלה: במה הייחודיות וההצטיינות של רבינו, שבתקופת הזוהר של יהדות אירופה (נפטר בשנת תרנ"ו 1926 והוא כבן שמונים ושלוש) דוקא הוא אשר זכה לתואר מיוחד זה. נראה לומר על פי מה שכתבנו בפרשת יתרו נבמאמר 'אחד הוא הרמב"ם' במשנת ר' מאיר שמחה], שר' מאיר שמחה היה זה אשר הראה את הדרך להבין את דבריו ההלכתיים של הרמב"ם בספר המצוות ובמשנה תורה, על פי יסודותיו המחשבתיים בספר מורה נבוכים. במאמר זה אנו עוברים להראות כיצד רבינו פתר בעיה בלשון הגמרא בסוגיא הלכתית מובהקת, על פי פרשנותו של החכם רבינו אברהם אבן עזרא הקשורה בטעמי המצוות. בזה חברו יחד שלושת המרכיבים שבלימוד תורה (א) הלכה. (ב) מחשבה. (ג) פרשנות, והיו לשלימות אחת של קדושת התורה. הדברים קשורים בביקור של אחד מגדולי התורה מלפני השואה (הי"ד) אצל ר' מאיר שמחה.

וכך כותב המביא לבית הדפוס את חיבורו הגדול של הגאון ר' נחום ברוך גינזבורג הי"ד (מקור ברוך):

ופה מקום אתי למסור מה ששמעתי מפיו הקדוש, כשביקר פעם את הגאון ר' מאיר שמחה בדווינסק, מצאו שהיה שמח ביותר, וזחה עליו דעתו, ואמר לו שזה עתה נתחדש לו דבר נפלא לאמיתה של תורה. וכשנתנמנם קצת, ראה בחלומו שבפמליא של מעלה יושבים כל גדולי עולם ומשוחחים ביניהם שחסר עתה בעולם התורה מי שיכוון אל האמת. ועמד הרשב"א ז"ל ואמר: "בדווינסק יושב רב אחד ולומד, וכיוון אל האמת יותר ממני".

אנו מביאים בזה את הסוגיא אליה התייחס הרשב"א, שר' מאיר שמחה חלק עליו, עד אשר הרשב"א העיד שרבינו כיוון לאמיתה של תורה יותר ממנו.

הנושא המדובר הוא קרבן עולה ויורד (ויקרא ה') "...וְהָיָה כִּי־יִאָשֵׁם לְאַחַת מֵאֵלֶּה וְהִתְנַדָּה אֲשֶׁר חָטָא עָלֶיהָ. וְהָבִיא אֶת־אֲשָׁמוֹ לָהּ עַל חַטָּאתוֹ אֲשֶׁר חָטָא

נִקְבָּה מִן־הַצֵּאן כְּשֶׁבָה אוֹ־שְׁעִירַת עֲזִים לְחַטָּאת... וְאִם־לֹא תִגִּיעַ יָדוֹ הִי שָׂה, וְהִבִּיא אֶת־אֲשָׁמוֹ אֲשֶׁר חָטָא שְׁתֵּי תָרִים אוֹ־שְׁנֵי כְּנִי־יוֹנָה לָהּ, אֶחָד לְחַטָּאת וְאֶחָד לְעֹלָה". ואחרי דין החטאת, כותבת התורה "וְאֶת־הַשְּׁנֵי יַעֲשֶׂה עֲלֶה כַּמִּשְׁפָּט".

אמנם היה מקום לשאול מדוע גם עוף לחטאת וגם עוף לעולה? הרי לא השיגה ידו לחטאת בהמה, ולכן מביא חטאת העוף, אבל מה ענין עולת העוף לכאן? שאלה זו לא שאלו חז"ל (ועל זה ידובר להלן בדברי האבן עזרא).

חולין (כא, א) תניא, "וְאֶת־הַשְּׁנֵי יַעֲשֶׂה עֲלֶה כַּמִּשְׁפָּט" (ויקרא ה, ז) כמשפט חטאת בהמה... מה חטאת בהמה אינה באה אלא מן החולין [ולא ממצות מעשר שני, רש"י], וביום [שאינן חטאת בהמה קריבה אלא ביום כדכתיב בפרשת יום הכיפורים "פִּי־בְיּוֹם הַזֶּה יִכָּפֵר עֲלֵיכֶם", שם] ובירו הימנית [כל מקום שנאמר "אצבע", "כהונה", אינו אלא בימין, שם], אף עולת העוף אינה באה אלא (א) מן החולין. (ב) ביום. (ג) בידו הימנית.

על הלימוד השני מתוך שלושת הלימודים האלה מקשים חז"ל (חולין כב, א): ביום? מ"ביום צותו" נפקא! [רש"י: למה ליה למילפא מחטאת בהמה, הא בכולהו קרבנות כתיב (ויקרא ז, לח) "בְּיּוֹם צִוְתוֹ אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לְהִקְרִיב אֶת־קֶרְבָּנֵיהֶם לָהּ"], דמשמע ביום ולא בלילה, וכל הקרבנות במשמע. (ומשיבה הגמרא): [כדי נסבא] כלומר, דין 'ביום' הוזכר כאן רק דרך אגב, כאשר אמנם נלמד כמו אצל כל הקרבנות ללא יוצא מן הכלל מן הפסוק הנ"ל בסוף פרשת הקרבנות בפרשת צו, בדרשת חז"ל זכחים (צח, א)].

ועיין להלן שישנה גירסא אחרת בהמשך הגמרא (הובאה ברשב"א) שם מובאת בהמשך גם הוה אמינא לגבי הצורך לחז"ל לציין את דין "בְּיּוֹם" דוקא ולא בלילה, אותה הוה אמינא שהרשב"א דוחה מכל וכל, ושר' מאיר שמחה עוד יצדיק.

עד כאן בדרשת חז"ל את המלה "כַּמִּשְׁפָּט" [יצויין, אגב, שרש"י כאן פירש את המלה לא אליבא דחז"ל ("כדת האמור בעולת העוף של נדבה בראש הפרשה"), ועיין בזה בספרנו "לפשוטו של מקרא" כרך ב' מדור ד' פרק 1 (ד)].

ונביא עתה את דברי הרשב"א (אשר עתיד להעיד על רבינו במתיבתא של

מעלה כפי שהעיד). בענין הגירסא הנוספת בהמשך הגמרא הנ"ל, אותה גירסא, במקום להשיב 'כדי נסבא' כפי שהבאנו לעיל, גורסת כי אין כאן מקרה של 'כדי נסבא', אלא יש ויש צורך ללמוד את הדין "בְּיוֹם" דוקא כאן מעבר ללימוד הכללי מן המלים "בְּיוֹם צוֹתוֹ". וזה לשון הרשב"א בשו"ת הרשב"א סימן רע"ו:

שאלת הא דגרסינן בפרק קמא דשחיטת חולין, "בְּיוֹם" מ"בְּיוֹם צוֹתוֹ" נפקא! סלקא דעתך אמינא, הני מילי חטאת העוף אבל עולת העוף אימר לא, קא משמע לן. וקשיא לי, מאי אולמא דחטאת העוף דתילף מ"בְּיוֹם צוֹתוֹ" טפי מעולת העוף? תשובה: ...הקושיא אינה, דגירסא משובשת נזדמנה לך, ואנן הכי גרסינן "ביוֹם" מ"בְּיוֹם צוֹתוֹ" נפקא! כדי נסבא... וכן הגירסא בכל הספרים, ורש"י ז"ל כתב... עד כאן לשון הרב ז"ל (הרשב"א).

הרי שהרשב"א דוחה מכל וכל כל הוה אמינא שדין עולת העוף יהיה שונה מדין חטאת העוף בזה שאפשר להקריבו בלילה. לכן אין מקום לקמ"ל "בְּמִשְׁפָּט", אלא הזכרת דין "ביוֹם ולא בלילה" אמנם 'כדי נסבא' כפי הגירסא המקובלת אצלנו בש"ס.

והנה רבינו ר' מאיר שמחה מפנה אותנו אל פירוש רבינו אברהם אבן עזרא על התורה, אשר בו הגדיר הרשב"ע את מהות עולת העוף הנדרשת מן העני מעבר לחטאת העוף [שהרי אם דל הוא ואין ידו משגת, מוכן בהחלט ש"יורד" מבהמה לעוף. אבל מדוע שני עופות? ואפילו אם צריך שניים, מדוע השני הוא עולה, כאשר מדובר על קרבן חטאת על אשמו?!] לפי הגדרה זו של האבן עזרא בענין הטעם והצורך להביא עולת העוף נוסף על חטאת העוף (במקום חטאת בהמה), מובנת היטב ההוה אמינא להקריבו בלילה [למרות הכלל בכל הקרבנות הנלמד מ"בְּיוֹם צוֹתוֹ"]. כך שבא "בְּמִשְׁפָּט" לשלול את ההוה אמינא, ולהחזיר את עולת העוף בקרבן עולה ויורד חזרה אל תוך "משפחת" כל הקרבנות שדין "בְּיוֹם צוֹתוֹ" נוהג בהם.

אבן עזרא (ויקרא ה, ז ד"ה אחד לחטאת ואחד לעולה):

ואמר רבי יצחק, כי טעם "אֶחָד לְעֹלָה" בעבור שלא תגיע ידו [לקנות בהמה כנדרש, ונאלץ להסתפק בהבאת עוף] אולי עלה על רוחו מחשבה [להתרעם על השי"ת בעבור דלותו (קרני אור), לכן מביא גם עולת העוף, כי עולה מכפרת על הרהורי הלב]. והקרום אלי [כאן חידושו

הייחודי של ראב"ע] שהאחד [עולת העוף] כנגד האימורים [של קרבן חטאת בהמה שהיה אמור להביא, ועתה שמביא חטאת עוף, אין בה אימורים, ולכן חסר בשלימות הכפרה, כי אמנם הכהנים קיבלו את חלקם, אבל המזבח לא קיבל את חלקו] והשני [חטאת העוף] חטאת כמשפט [שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים, כאשר עולת עוף מספקת את אכילת המזבח. ומעיר בעל קרני אור: והסכים עמו הרמב"ן ז"ל וכתב 'שיפה פירש'. ואם הרמב"ן ז"ל שיבחה את פירושו, רחוק בעיני לבקש טעם על מיני הקרבנות ומשפטיהם].

ואמנם לפי פירוש הראב"ע, פותר ר' מאיר שמחה את שתי הבעיות שהתעוררו בסוגיתנו זאת של עולת העוף: (א) מדוע בכלל יש תוספת של עולת העוף מעבר לחטאת (ב) מה היתה הסברא (לפי הגירסא שהציגו לפני הרשב"א, ושרבינו ר' מאיר שמחה חושב שיש מקום לגירסא זו נגד דעת הרשב"א), שאפשר להביא את עולת העוף בלילה (למרות דין "ביום צותו") כאשר נחוצה הדרשה "כְּמִשְׁפֵּט" לשלול את ההוה אמינא. הואיל ועל פי דברי ראב"ע בדין אימורים קא עסקינן, כלומר, עולת העוף שכולה למזבח מספקת את המקביל לאימורים של חטאת הבהמה, ושחטאת העוף אינה מספקת, הרי הלכה מפורשת שמקריבים אימורים כל הלילה! לכן עולת העוף הבאה למלא את מקומם של האימורים החסרים, דינה שאפשר להביאה בלילה! קמ"ל "כְּמִשְׁפֵּט".

כך דרכו של רבינו לשלב הלכה (זמן שחיטת קרבן) ומחשבה (טעם קרבן נוסף של עולת העוף) עם פרשנות (אבן עזרא), והיו ליחידה אחת בשלימות התורה, של "שר התורה"!

והשתא דאתינא להכי, כאן מקום עמי להביא הסבר חדש [מאחד מבני דורנו, הלא הוא ר' שלום קלמן שליט"א מהעיר בלטימור שבארה"ב] בשאלה שעמדה לפני הראב"ע, בדבר הצורך של עולת העוף בנוסף על חטאת העוף הבאה במקום חטאת בהמה. וזה תורף דבריו [כפי ששמעתי מפיו בחברותא שאני זוכה ללמוד עמו טלפונית מידי שבוע, ביום ראשון אחה"צ לפי שעון ישראל, שהוא אחרי תפילת שחרית שם בגלות אמריקה].

ידוע שזריקת הדם במקרה של חטאת בהמה, היא למעלה מחוט הסיקרא, וזאת

לעומת זריקת הדם של עולת בהמה שהיא למטה מחוט הסיקרא. ולהיפך הדין אצל חטאת העוף, שזריקת דמה הוא למטה מחוט הסיקרא, בעוד זריקת הדם של עולת העוף היא למעלה מחוט הסיקרא. לכן, טוען מהרש"ק, כאשר עוברים מחטאת בהמה לחטאת העוף בקרבן עולה ויורד של העני, חסרה לנו זריקת דם למעלה מחוט הסיקרא. לזה באה עולת העוף כדי לספק לנו זריקת דם למעלה מחוט הסיקרא. למותר לציין כי ההבדל בין למעלה מחוט הסיקרא במזבח ולמטה הימנה אינו ענין 'טכני'. הרי שעור האמה בחלק המזבח שהוא למטה מחוט הסיקרא הוא ששה טפחים, בעוד שעור האמה למעלה מן החוט הוא חמשה טפחים. לשון אחרת, לחלק התחתון של המזבח יש דין של בנין המשכן, בעוד לחלק העליון יש דין של כלי המשכן. אלה דבריו שליט"א וראויים הדברים לאוהב תורה כמוהו אשר אמרם.

ותן לחכם ויחכם עוד, כי בזה אנו חשים בנצחיות התורה.